כיתה ח' | הלכה · חמ"ד | שיעור 1 מתוך 5 | 45 דק' | שמות כ, ח, יא; דברים ה, יב, טו; רמב"ם שבת ל, א

"זכור ושמור בדבור אחד": מהי שבת ולמה שובתים?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יבחינו בין מצוות "זכור" (מצוות עשה) למצוות "שמור" (מצוות לא תעשה) בשבת.
- התלמידים ישוו בין שני הטעמים לשבת בשתי הגרסאות של עשרת הדברות: בריאת העולם ויציאת מצרים.
- התלמידים יכירו את ארבעת יסודות השבת לפי הרמב"ם: זכור, שמור, כבוד ועונג.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר, ולא רק ליום חופש?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים ל"מפת השבת" של הכיתה שני דברים: דין אחד (מה עושים או ממה נמנעים) והרעיון שעומד מאחוריו (למה).

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח שתי עמודות: "יום חופש" ו"שבת". התלמידים ממלאים בזוגות במשך שלוש דקות: מה יש בכל אחד מהם? שואלים: מה יש בשבת שאין ביום חופש, ומה יש ביום חופש שאין בשבת? שומרים את הלוח לסוף השיעור.

📖 הסבר למורה

בעשרת הדברות בספר שמות כתוב "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", ובחזרה עליהם בספר דברים "שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ". רש"י מביא את דברי חז"ל: "זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ". בפניני הלכה (שבת א, ח) מוסבר ש"שמור" הוא הצד של ההימנעות ממלאכה, ו"זכור" הוא התוכן החיובי שממלא את היום: קידוש, תפילה, לימוד וזיכרון יסודות האמונה.

גם הטעם לשבת שונה בין שתי הגרסאות: בשמות הטעם הוא בריאת העולם ("כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'"), ובדברים הטעם הוא יציאת מצרים ("וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ"). כדאי להראות לתלמידים שבנוסח הקידוש של ליל שבת שני הטעמים מופיעים יחד: "זכרון למעשה בראשית" ו"זכר ליציאת מצרים".

הרמב"ם (הלכות שבת ל, א) מסכם: שניים מן התורה, זכור ושמור, ושניים "מדברי סופרים" שנתפרשו על ידי הנביאים: כבוד ועונג (מהפסוק "וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג", ישעיה נח, יג). כך נבנית "מפת השבת" של היחידה: הימנעות (שמור), תוכן (זכור), הכנה ולבוש (כבוד), והנאה (עונג).

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי, כפתיחה ליחידה בהלכות שבת. בממלכתי אפשר ללמד את השיעור כשיעור תרבות יהודית וערכים: השבת כרעיון של מנוחה, חירות ושוויון, בלי לעסוק בפרטי הדינים.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

שמות כ, ח

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

שמות כ, יא (הטעם בספר שמות)

כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה ה' אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ

דברים ה, יב

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ

דברים ה, טו (הטעם בספר דברים)

וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת

רש"י, שמות כ, ח (תחילת הדיבור)

זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ

רמב"ם, הלכות שבת ל, א

אַרְבָּעָה דְּבָרִים נֶאֶמְרוּ בְּשַׁבָּת. שְׁנַיִם מִן הַתּוֹרָה. וּשְׁנַיִם מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים וְהֵן מְפֹרָשִׁין עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים. שֶׁבַּתּוֹרָה (שמות כ ז) "זָכוֹר" וְ (דברים ה יא) "שָׁמוֹר". וְשֶׁנִּתְפָּרְשׁוּ עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים כָּבוֹד וְעֹנֶג

פניני הלכה, שבת א, ח (קטע)

מצוות 'שמור' עניינה להימנע מכל מלאכה, שבכל ששת ימי המעשה מוטל על האדם לדאוג לצרכיו וליישובו של עולם, וביום השבת נצטווינו לשבות מכל מלאכה. ועל ידי כך נוצר חלל פנוי בנפש, ואותו נצטווינו למלא בתוכן החיובי של מצוות 'זכור'

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת"	מצוות עשה: לעשות דבר שמזכיר את קדושת השבת, למשל קידוש. (הסבר שלנו: "לזכור" הוא לתת לשבת תוכן.)
"שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת"	מצוות לא תעשה: לשמור על השבת ולא לעשות בה מלאכה.
"כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'"	הטעם בספר שמות: השבת מזכירה שה' ברא את העולם.
"וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ"	הטעם בספר דברים: השבת מזכירה את היציאה מעבדות לחירות. (הסבר שלנו: עבד לא שולט בזמן שלו, ובן חורין כן.)
"כָּבוֹד וְעֹנֶג"	לפי הרמב"ם, שני יסודות "מדברי סופרים": לכבד את השבת (הכנה, לבוש) ולהתענג בה (אוכל, מנוחה).

👥 לימוד בחברותא

בזוגות, עם דף המקורות. כל זוג קורא את שני הפסוקים (שמות כ, יא ודברים ה, טו) ומשווה ביניהם.

1. מה המילה הראשונה בדיבר השבת בכל אחת מהגרסאות?
2. מה הטעם לשבת בכל גרסה? סמנו אותו בשני צבעים.
3. איזה טעם מדבר על אמונה ואיזה על חירות? נמקו.
4. קראו את רש"י: איך הוא מסביר את ההבדל בין "זכור" ל"שמור"?
5. קראו את הרמב"ם: אילו שני יסודות הוא מוסיף, ומאיזה פסוק?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: "יום חופש" מול "שבת" בטבלה (6 דקות)
2. הצגת הפסוקים: זכור ושמור, ולמה שתי מילים (7 דקות)
3. לימוד בחברותא: שני הטעמים, רש"י והרמב"ם (12 דקות)
4. דיון במליאה: עשה ולא תעשה, אמונה וחירות (8 דקות)

5. דף עבודה בזוגות (8 דקות)
6. סיכום: "מפת השבת" וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ההבדל בין "זכור" ל"שמור"?
2. מה הטעם לשבת בספר שמות, ומה בספר דברים?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, לא מספיק רק "לא לעשות מלאכה"? מה "זכור" מוסיף?
2. איך השבת קשורה לחירות? מה ההבדל בין עבד לבן חורין ביחס לזמן?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזה משני הטעמים מדבר אליכם יותר היום? למה?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לטבלה מהפתיחה ומוסיפים עמודה שלישית: "מה התורה והרמב"ם אומרים". כל זוג מנסח משפט: "שבת היא לא רק יום חופש, כי..." ותולים את המשפטים על "מפת השבת" של הכיתה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו מצווה אחת של "זכור" ומצווה אחת של "שמור".
2. כתבו במשפט אחד את אחד מטעמי השבת.

💡 הערות למורה

לא כל התלמידים שומרים שבת באותה דרך. מנהלים את הדיון בכבוד, בלי לבדוק "מי שומר", ומדגישים את המקור ואת הרעיון. את הקשר לקידוש אפשר להראות מתוך הסידור. שיעורים 2, 4 ו-5 עוסקים ב"שמור" (מלאכות, מוקצה, בישול), ושיעור 3 בכבוד השבת.

📝 בדף העבודה

השוואה בין שתי גרסאות הדיבר, מיון מעשים לזכור/שמור/כבוד/עונג, ושאלה מסכמת (20 נק') על הטעמים לשבת. מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן

מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- שמות כ, ח (ספריא)
- שמות כ, יא (הטעם בספר שמות) (ספריא)
- דברים ה, יב (ספריא)
- דברים ה, טו (הטעם בספר דברים) (ספריא)
- רש"י, שמות כ, ח (תחילת הדיבור) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת ל, א (ספריא)
- פניני הלכה, שבת א, ח (קטע) (ספריא)

מחוון: זכור ושמור: טעמי השבת

1. שמות: "זכור", הטעם: ה' ברא את העולם בשישה ימים ונח ביום השביעי. דברים: "שמור", הטעם: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" (יציאה לחירות).
2. בדבור אחד. שתי המצוות הן חלקים של מצווה אחת: גם להימנע ממלאכה וגם למלא את היום בתוכן.
3. זכור · שמור · כבוד · עונג.
4. ב. זכור ושמור.
5. א. (6 נק') שמות: "כי ששת ימים עשה ה'..." (בריאה); דברים: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" (יציאת מצרים). 3 נק' לכל ציטוט נכון.
   ב. (6 נק') בריאה: השבת מעידה שה' ברא את העולם (אמונה). חירות: מי שהיה עבד זוכה ליום שבו הוא לא עובד בשביל אחר (חירות). 3 נק' לכל צד.
   ג. (4 נק') "שמור" יוצר זמן פנוי כי לא עושים מלאכה, ו"זכור" ממלא אותו בתוכן חיובי של קדושה ואמונה.
   ד. (4 נק') כל דוגמה מתאימה: קידוש, שירי שבת, לימוד, סעודה משפחתית, שיחה בלי מסכים וכדומה.